

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

[Bespreking van: C. Kausch (2024) Zuflucht auf Zeit. Juden aus Deutschland in den Niederlanden 1933-1945]

Wallet, Bart

DOI

[10.5117/TvG2024.4.019.WALL](https://doi.org/10.5117/TvG2024.4.019.WALL)

Publication date

2024

Document Version

Final published version

Published in

Tijdschrift voor Geschiedenis

License

CC BY-NC-ND

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wallet, B. (2024). [Bespreking van: C. Kausch (2024) Zuflucht auf Zeit. Juden aus Deutschland in den Niederlanden 1933-1945]. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 137(4), 525-526. <https://doi.org/10.5117/TvG2024.4.019.WALL>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (<https://dare.uva.nl>)

Christine Kausch, *Zuflucht auf Zeit. Juden aus Deutschland in den Niederlanden 1933-1945* (Wallstein Verlag; Göttingen, 2024) 529 p., €58,- ISBN 9783835330528

De paradox van de Duitse joden in Nederland, 1933-1945

In de jaren 1930 kwamen duizenden Duitse joden de Nederlandse grens over, op de vlucht voor de nationaalsocialisten en in de hoop een – al dan niet tijdelijk – toevlucht te vinden bij de westerburen. Hun aantal wordt geschat op tussen de 23.000 en 35.000 personen. Het nieuwe boek van Christine Kausch, dat teruggaat op een succesvol verdedigde dissertatie aan de Westfälischen Wilhelms-Universität in Münster, analyseert deze groep migranten. Dat zij zich daarbij niet alleen beperkt tot de jaren 1930, zoals eerdere studies van onder meer Bob Moore en Dan Michman, maar ook de oorlogsperiode zelf daarbij neemt, maakt dit tot een belangrijke en vernieuwende studie.

Kausch' boek bestaat uit twee delen: het vooroorlogse deel (hoofdstukken 2-5) en het oorlogsgedeelte (6-8). Elk deel kent op zijn beurt weer een heldere structurering, waardoor het doorgaande argument van het boek stap voor stap wordt opgebouwd. Het eerste deel laat zien hoe Duitse joden zich in Nederland vestigden en daar op uiteenlopende manieren een leven opbouwden. Dat gebeurde ondanks een zeer terughoudend beleid van de Nederlandse overheid, dat terugging op een mengeling aan economische factoren, de wil om de Duitse overheid te vriend te houden en angst voor een groei van het antisemitisme onder de Nederlandse bevolking. Onder meer door het gebruik van zo'n driehonderd grotendeels contemporaine egodocumenten, weet Kausch stem te geven aan het perspectief van de Duitse joden zelf, naast dat van politici en beleidsmakers.

Die bewuste keuze om de Duitse joden in al hun diversiteit zelf aan het woord te laten, sluit goed aan op de methodologische

nadruk in deze studie op joodse handelingsperspectieven. Daardoor is *Zuflucht auf Zeit* te positioneren in een bredere historiografische herneming van de joodse *agency* tijdens de jaren 1933-1945, die zich kritisch verhoudt tot studies waarin de nadruk vrijwel volledig op structurele factoren en het daderperspectief ligt. De Duitse joden waren niet passief bij al de discriminatie en vervolging die zij ondergingen, maar zetten zich actief in om uitwegen te vinden. Zo laat Kausch zien hoe Duitse joden in het vooroorlogse Nederland hun familiale en economische netwerken gebruikten om een vast plek in hun nieuwe land te verkrijgen.

Lang niet alle Duitse joden lukte het in de jaren 1930 om een verblijfsstatus in Nederland te verkrijgen. Het beleid werd gaandeweg steeds restrictiever, juist op het moment dat de nood hoger werd. Joden die illegaal de grens overkwamen, werden gecriminaliseerd en gestigmatiseerd. Zij kwamen, met anderen die als transmigranten werden bestempeld, in aparte opvangkampen. Kausch beschrijft deze uitvoerig, naast het bekende Westerbork ook kampen in plaatsen als Hellevoetsluis, Nunspeet en Reuver.

Het tweede deel toetst de vraag in hoeverre Duitse joden slechter of beter af waren dan Nederlandse joden gedurende de periode 1940-1945. De eindconclusie, waarin blijkt dat Duitse joden gemiddeld genomen iets beter af waren dan Nederlandse joden, berust op de argumentatie die in beide delen is ontwikkeld. Kausch laat zien hoe er een paradoxale situatie ontstond: de Duitse joden waren de eerste groep op wie de nazi's zich richtten na de bezetting van Nederland, toch hebben zij

het gemiddeld genomen vaker overleefd dan de Nederlandse joden.

Zorgvuldig brengt Kausch de redenen daarvoor in kaart: naast het feit dat de Duitse joden wisten wat ze konden verwachten, waardoor ze eerder maatregelen tot emigratie, vlucht of onderduik namen, speelde ook hun vooroorlogse positie een rol. Relatief veel Duitse joden werkten bij het Comité voor Joodse Vluchtelingen, die na de bezetting de basis werd van de Joodse Raad. Wie bij de Joodse Raad werkte, zoals bovengemiddeld veel Duitse joden, had meer overlevingskansen. Daarnaast hadden Duitse joden een grote rol in de administratie van Westerbork, dat van een opvangkamp voor Duitse joden getransformeerd werd in een doorgangskamp voor alle joden.

Naast dat Kausch veel nieuwe informatie op tafel legt, komt ze ook tot kritische interventies in het onderzoek. Zo wijst ze de visie af van onder meer Loe de Jong dat de oprichting van de arbeidskampen voor joden begin 1942 in het teken stond van de deportatie naar de vernietigingskampen. Hoewel het achteraf zo kan lijken dat dit het voorspel op de deportatie was, moet het vooral begrepen worden als consequentie van de snel toenemende werkloosheid onder

joden door hun uitsluiting uit grote delen van het economisch leven.

Terwijl Kausch in haar slothoofdstuk de historiografische winst weet te verzilveren, blijft dat op het theoretische vlak liggen. Hier had het theoretisch kader van Evgeny Finkel in *Ordinary Jews. Choice and Survival during the Holocaust* (2017) behulpzaam kunnen zijn en ook een verdere mogelijkheid tot comparatief onderzoek geboden. Ook een vergelijking met de studie van Julia Franke over de Duits-joodse vluchtelingen in Parijs had voor de hand gelegen.

Het boek houdt zich strikt aan de grenzen die zijn gesteld, zowel geografisch als temporeel. Dat is overtuigend, maar het roept daardoor ook wel op tot verdere vragen, zoals bij elke goede studie. Hoe verging het de Duitse joden na hun deportatie? Hoe waren de verhoudingen tussen de Duitse en Nederlandse joden in de kampen? Het dagboek van Gabriel Itale geeft daar inzicht in voor wat betreft de verhoudingen in Theresienstadt. En hoe verging het de Duitse joden in Nederland in de naoorlogse periode? Kausch' stimulerende en overtuigende studie vraagt om een vervolg.

Bart Wallet, Universiteit van Amsterdam